

Archivariorum historicorumque magistra

Dr. Rani Boobally

Archivarium historicorumque magistra

Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő
70. születésnapjára

SZERKESZTETTE

Kádár Zsófia
Lakatos Bálint
Zarnóczy Áron

Magyar Levéltárosok Egyesülete
Budapest, 2013

A Magyar Levéltárosok Egyesülete kiadványai 13.

A kötet az NKA támogatásával jelent meg.

A kötet kereskedelmi forgalomban nem kapható.

Az ünnepelt fényképét Várhelyi Klára (Róma) készítette.
A kötetben szereplő térképeket Nagy Béla (MTA BTK TTI) rajzolta.
A borító és a tördelés Abinéri Gábor munkája.

A borítón a közölt tanulmányokhoz tartozó képek részletei láthatók.

ISBN 978-963-87475-3-2

© A tanulmányok szerzői, 2013

Fotó © Várhelyi Klára, 2013

Szerkesztés © Kádár Zsófia, Lakatos Bálint, Zarnóczki Áron, 2013

Képmelléklet © a tanulmányok szerzői, 2013

Kiadja a Magyar Levéltárosok Egyesülete

www.leveltaros.hu

Felelős kiadó: Tyekvicska Árpád, elnök és Décsey Sándor, titkár

A nyomdai munkálatokat a Kódex Könyvgyártó Kft. végezte.

Felelős vezető: Marosi Attila

Minden jog fenntartva.

Printed in Hungary

Tartalom

Köszöntő (KENYERES ISTVÁN)	11
Tabula gratulatoria	15
Előszó (KÁDÁR ZSÓFIA, LAKATOS BÁLINT, ZARNÓCZKI ÁRON)	19
Rövidítésjegyzék	21
I. TÖRTÉNETI FÖLDRAJZ, TÖRTÉNETI TOPOGRÁFIA, TÉRKÉPHASZNÁLAT	
BOLLÓK ÁDÁM: Magángondolatok temető, település és településtörté- net viszonyáról a 10–11. századi Kárpát-medencében	25
<i>Private Thoughts on the Relation between Cemetery, Settlement and Settlement History of Carpathian Basin in 10–11th centuries</i>	69
CSUKOVITS ENIKŐ: Magyarország helye Kelet-Európában. A <i>Descriptio Europae Orientalis</i> országleírásai	71
<i>The Place of Hungary in Eastern Europe. The Country Descriptions of the Descriptio Europae Orientalis</i>	82
TÓTH KRISZTINA: Tata és környéke településeinek történeti földrajza a 14. században	83
<i>Historical Topography of Tata and Its Region in the 14th Century</i>	101
LAKATOS BÁLINT: Lázár deák <i>Tabula Hungariae</i> -jának (1528) helyrajza és a késő középkori úthálózat	103
<i>Settlements on Lazarus' Tabula Hungariae (1528) and Late Medieval Road Network</i>	128

TRINGLI ISTVÁN: Oremus. Egy hegyaljai dűlőnév jelentése	129
<i>Oremus. Bezeichnung eines Flurnamens aus der Hegyalja Region</i>	142
TÓTH GERGELY: Meddig terjed Magyarország? Történelmi jogok és politikai realitások küzdelme Bél Mátyás <i>Notitiájában</i>	143
<i>What's the Extent of Hungary? Conflict of Historical Rights and Political Realities in Mátyás Bél's Notitia</i>	163
KULCSÁR KRISZTINA: Landgraf Ádám gondolatai a magyarországi utak javításáról	165
<i>Adam Landgrafs Gedanken über die Verbesserung der Post-Straßen und anderer Hauptweege im Königreich Ungarn</i>	188
REISZ T. CSABA: Külföldi mérnökök a magyarországi kataszteri felméréseknél	189
<i>Foreign Surveyors at the Cadastral Surveys in Hungary</i>	215
TÖRÖK ENIKŐ: Néhány kataszteri irattípus	217
<i>Einige Katastralunterlagen</i>	235
BERTÉNYI IVÁN: A Badacsony-hegy fontosabb helynevei a 20. században	237
<i>Wichtigere Ortsnamen des Berges Badacsony im 20. Jahrhundert</i>	242
 II. FORRÁSKIADÁS ÉS TÖRTÉNELEM	
BESSENYEI JÓZSEF: <i>Litterae ad Cameram exaratae</i> . A Magyar Kamarához intézett levelek, különös tekintettel a magyar nyelvűekre	245
<i>Litterae ad Cameram exaratae. An die Ungarische Kammer geschriebene Briefe mit besonderer Rücksicht auf Briefe in ungarischer Sprache</i>	255
TUSOR PÉTER: Pázmány pápai bullái és palliuma. (Adatok az esztergomi érseki szék 1616. évi római konzisztoriális betöltéséhez)	257
<i>Die päpstlichen Bullen und das Pallium von Péter Pázmány, Erzbischof zu Gran (1616)</i>	275

FAZEKAS ISTVÁN: Homonnai Drugeth III. György (1583–1620) familiárisainak jegyzéke 1622-ből. Adalék Tállyai Pál pályájához	277
<i>Die Liste der Familiaren von György III. Drugeth von Homonna (1583–1620) aus dem Jahre 1622. Ein Beitrag zur Laufbahn von Pál Tállyai, Übersetzer der Historiarum de rebus Ungaricis libri</i>	292
KÁDÁR ZSÓFIA: Dallos Miklós győri püspök életútja és végrendelete (1630)	293
<i>Life Career and Testament (1630) of Miklós Dallos Bishop of Győr</i>	327
KALMÁR JÁNOS: A horvát végvidékre vonatkozó tervezet az 1670-es évekből	329
<i>Ein das kroatische Grenzgebiet betreffender Vorschlag aus den 1670-er Jahren</i>	343
 III. TÖRTÉNELEM ÉS TÖRTÉNETI SEGÉDTUDOMÁNYOK	
NAGY BALÁZS: Luxemburgi IV. Károly önéletrajza: szövegtani és forráskritikai megközelítések	347
<i>Autobiography of Charles IV of Luxemburg: Textual and Source Critical Approaches</i>	357
E. KOVÁCS PÉTER: Zsigmond király itáliai itineráriuma (1412–1414 és 1431–1433)	359
<i>Itinerary of King Sigismund of Luxembourg in Italy (1412–1414 and 1431–1433)</i>	389
KÖRMENDI TAMÁS: Dalmácia címere a középkori magyar királyok heraldikai reprezentációjában	391
<i>The Coats of Arms of Dalmatia as a Part of the Heraldic Representation of the Hungarian Kings in the Middle Ages</i>	408
PÁLFFY GÉZA: Rendkívüli források a horvát nemzeti szimbólumok történetéhez. Horvátország zászlajának legkorábbi ábrázolásai a 16–17. századból	409
<i>Extraordinary Sources for the History of Croatian National Symbols. The Earliest Portrayals of the Flags of Croatia from the 16th and 17th Centuries</i>	432

DRASKÓCZY ISTVÁN: Henri Pirenne (1862–1935) magyarországi recepciója az 1894 és 1945 közötti időszakban	433
<i>Die Rezeption von Henri Pirenne in Ungarn zwischen 1894–1945</i>	451

IV. INTÉZMÉNY- ÉS TÁRSADALOMTÖRTÉNET

ZSOLDOS ATTILA: Üres honor	455
<i>Empty honor</i>	476

LACZLAVIK GYÖRGY: Várday Pál esztergomi érsek egyházfői tevékenységének vázlatja	479
<i>An Outline of the Activity of Pál Várday, Archbishop of Esztergom</i>	500

SZÖGI LÁSZLÓ: Hanyatlás és átalakulás. A magyarországi peregrináció Mohácstól a 16. század végéig	501
<i>Decline and Change. Hungarian Peregrination from the Battle of Mohács to the End of the 16th Century</i>	520

MOLNÁR ANTAL: A horvát–szlavón rendiség és az oszmán Szlavónia	521
<i>The Croatian–Slavonian Estate System and Ottoman Slavonia</i>	538

DOMINKOVITS PÉTER: Szolgabírák és járásaik Sopron vármegyében, a 16/17. század fordulóján	541
<i>Stuhlrichter und ihre Bezirke im Komitat Sopron/Ödenburg zur Wende des 16./17. Jahrhundert</i>	564

KENYERES ISTVÁN: A félharmincad 1635–1638-ban	567
<i>Der Halbdreißigstzoll, 1635–1638</i>	591

OBORNI TERÉZ – NAGY BÉLA: A hadviselés alól felmentett székely települések a 17. században	593
<i>Szekler Settlements Released from the Military Services in the 17th Century</i>	610

OROSS ANDRÁS: A magyarországi kamarák területi illetékessége a 17–18. század fordulóján	611
<i>Die für Ungarn zuständigen Kammern an der Wende vom 17. zum 18. Jahrhundert</i>	628
MIHALIK BÉLA VILMOS: Egyházi adatok a Jászságról Heinrich von Kageneck német lovagrendi komtur 1703. évi vizitációs jelentésében	629
<i>Ecclesiastical Data about Jazygia in the Visitation Report of Heinrich von Kageneck, Landkomtur of the Teutonic Order in 1703</i>	644
GÉRA ELEONÓRA: Don Thomaso Raspassani, a vízivárosi „magyar” vikárius leleplezése	645
<i>Die Enthüllung von Don Thomaso Raspassani, dem „ungarischen” Vikar von Wasserstadt Ofen (Buda)</i>	671
TUZA CSILLA: A céhes intézmény kereteinek bomlása: az 1761-es cégrendelet előzményei	673
<i>Die Auflösung der Rahmen der Zunftinstitution: die Prämissen der Zunftregelung 1761</i>	688
BORSODI CSABA: A herceg Esterházy-hitbizomány kismartoni uradalmának tisztviselői, alkalmazottai, szolgái 1770–1780 között	689
<i>The Officials, Personnel and Servants of the Eistenstadt/Kismarton Estate of the Prince Esterházy Entail (1770–1780)</i>	704
Bak Borbála munkásságának bibliográfiája (1961–2013) (összeállította: LAKATOS BÁLINT)	707
MELLÉKLET (képmelléklet Dominkovits Péter, Körmendi Tamás, Pálffy Géza és Török Enikő tanulmányaihoz)	I–XVI

Rövidítésjegyzék*

Levéltári és kéziratári források

MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)
DL	Q szekció: Mohács előtti gyűjtemény, Diplomatikai Levéltár. – <i>Diplomatikai Levéltár. Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa.</i> Szerk. Rácz György. Internetes kiadás (DL–DF 5.1), 2010.
DF	Q szekció: Mohács előtti gyűjtemény, Diplomatikai Fénygyűjtemény. – <i>Diplomatikai Fényképtár. Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa.</i> Szerk. Rácz György. Internetes kiadás (DL–DF 5.1), 2010.
MTAKK	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (Budapest), Kézirattár
OSZKK	Országos Széchényi Könyvtár (Budapest), Kézirattár
ÖNB	Österreichische Nationalbibliothek (Wien), Handschriftensammlung
ÖStA	Österreichisches Staatsarchiv (Wien)
HHStA	Haus-, Hof- und Staatsarchiv
HKA	Allgemeines Verwaltungsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofkammerarchiv
HFU	Hoffinanz Ungarn

---

* A rövidítésjegyzékben azokat a levéltári és kéziratári forrásokat, szakirodalmi tételeket és intézményneveket tüntettük fel, amelyeket több szerző is használt. Ezért a lábjegyzetekben és a tanulmányok végi bibliográfiákban csak a rövidítésüket tüntetjük fel, feloldásuk itt található.

Szakirodalom

- BAK 1997a BAK Borbála: *Magyarország történeti topográfiája. A honfoglalástól 1950-ig*. Budapest, 1997 (História könyvtár. Monográfiák 9/1.).
- BAK 1997b BAK Borbála: A koronaórség fizetlensége. Thurzó Szaniszló nádor 1624. évi Zágráb szabad királyi városhoz küldött levele. In: *Miscellanea fontium historiae Europiae. Emlékkönyv H. Balázs Éva történészprofesszor 80. születésnapjára*. Szerk. KALMÁR János. Budapest, 1997, 89–106.
- CIH I–IV *Corpus juris Hungarici. Magyar törvénytár 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás. [I.] 1000–1526. évi törvényczikkek. [II.] 1526–1608. évi törvényczikkek. [III.] 1608–1657. évi törvényczikkek. [IV.] 1657–1740. évi törvényczikkek*. Szerk. KOLOSVÁRI Sándor, ÓVÁRI Kelemen. Jegyz. NAGY Gyula, MÁRKUS Dezső. Budapest, 1899–1900.
- ENGEL 2002 ENGEL PÁL: *Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről*. CD-ROM. Térinformatika: KOLLÁNYI László, SALLAY Ágnes. Budapest, 2002.
- ÚMÉL I–VI *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. I–VI. köt. Főszerk. MARKÓ László. Budapest, 2001–2007.

Intézmények

- ELTE BTK Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar (Budapest)
- MTA BTK TTI Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete (Budapest)
- OSZK Országos Széchényi Könyvtár (Budapest)

TUSOR PÉTER

Pázmány Péter bullái és palliuma (Adatok az esztergomi érseki szék 1616. évi római konzisztoriális betöltéséhez)

Az európai kormányzattörténet fejlődésében egészen a kora újkorig a Római Kúria meghatározó tényezőnek számított. A szentszéki hivatalok Avignonban tökéletesített rendszere egyszerre volt képes a tradicionális ügyintézési módozatok funkcionális átörökítésére, illetve új, „modern” formációk létrehozására.¹ Utóbbira a miniszteriális igazgatási rendszer közvetlen előfutárai, a főbb vonalakban 1541–1622 között kiépülő kongregációk, illetve (a külügyeket is ellátó) miniszterelnökség prototípusának, a pápai államtitkárságnak a 17. század végére befejeződő kifejlődése a bizonyíték.²

Az érseki, püspöki székek konzisztoriális betöltésének, a kapcsolódó bullák hiteles kiállításának, illetve a metropolitai joghatóság, a pallium pápai adományozásának intézményi háttere és főbb mozzanatai már a 14–15. századra kialakultak. Az *institutio canonica* tradicionális ügymenete a 16–17. században már keveset változott, és a pápaság, valamint a megmaradt, illetve a missziós területeken folyamatosan létesülő részegyházak közötti érintkezés központi, a pápai primátust lényegében megjelenítő elemének számított.³

A precíz és számos illeteke miatt olcsónak nem mondható mechanizmus nemcsak az Apostoli Székhez fűződő, a kánonjog által szabályo-

---

¹ A szentszéki hivatalokra, történetükre, fejlődésükre legújabban: JAMME–PONCET 2005. – Az MTA–PPKE „Lendület” Egyháztörténeti Kutatócsoport keretében végzett kutatásokat az MTA és az OTKA NN 82 307 sz. nemzetközi együttműködési projektje támogatja.

² További irodalommal: TUSOR 2004a, 145–194. Az azóta megjelent irodalomból kiemelkedik: L’Inquisizione.

³ Az előkészítő (kinevezési, kánoni kivizsgálási), a konzisztoriális, ill. a bullakiállítási szakasz részleteire: Consistorialia, XX–XXVIII.

zott egyházi kapcsolatok lényegi mozzanata volt, hanem ügyintézési, pénzügyi nehézségek esetén neuralgikus ponttá is válhatott. Miként Magyarország esetében. Mohács után egészen a 18. századig bezárólag alig találunk olyan Habsburg püspökkinevezést és -bemutatást (*nomination et praesentatio*), amely alapján az adott egyházmegye pápai betöltése (*provisio*) zökkenőmentes lett volna. A problémák sokszor a magyar királyi főkegyúri jog (*ius supremi patronatus*) értelmezése körül adódtak. Leginkább, hogy mely egyházmegyékre terjed ki egyáltalán e különleges privilégium (Erdély, Hódoltság, Balkán különféle esetei). Olykor az uralkodói iratokban használt terminusok értelmezése adott okot vitára (*collatio/electio*).⁴

Hasonlóan akut kérdésként jelentkezett a díjfizetések kérdése, amely akkor is rendre előkerült, ha a Szentszék nem vonta kétségbe a királyi kinevezés jogszerűségét. A magyar egyház és állam már a 16. század közepe óta szerzett jogként követelte magának a legjelentősebb tétel, az elvileg a betöltendő javadalom – középkori kimutatás szerint (!) – egy évnnyi jövedelemét jelentő annátá elengedését. Végül az 1640-es évek derekára a hazai egyházi vezetésnek sikerült kialkudnia, hogy minden esetben automatikusan csak jelképes díjat kelljen ennek fejében fizetnie. Az annátamentességre irányuló magyar követelések alapjául az szolgált, hogy a *Tridentinum* utáni pápák esetről-estire mindig elengedték az annátát, amely fele részben őket, fele részben a Bíborosi Kollégiumot illette. Csak VIII. Orbán (1621–1644) kezdte előírni teljes megfizetését a pápai államháztartás óriási deficitje miatt. A magyar püspökök bulláinak megszerzése azonban szervezési, még inkább anyagi okok miatt nemcsak a

⁴ Minderre már a korábbi vatikáni kutatások is számtalan adatot hoztak. Lásd például FRAKNÓI 1895, FRAKNÓI 1899, FRAKNÓI 1901–1903, GALLA 1941, JAKAB 1944. A helyzetet bonyolította, hogy a főkegyuraság kánonjogi értelmezésében olykor a magyar hierarchia is változtatta álláspontját. TUSOR 2012a. – A fogalomhasználat éppen engedékeny szentszéki kezelésére egy adalék: „Tutte le considerazioni et ragioni addutte da vostra signoria nella sua scrittura presentata a sua maestà Cesarea sopra l'improprietà delle parole, che s'usano nelle lettere commendatizie in occasione di vacanze delle chiese d'Ungheria, sono così valide et chiare, che non dovrebbe hora farsi d'una difficoltà in essequire et mantenere l'emendazione già conosciuta et introdotta per buona. Ma standosi nella pertinace contradizione, che vostra signoria scrive et non potendosi ottener altro, non si può se non dire, che sarà bene di governarsi nel modo già osservato da monsignor arcivescovo di Capua, et da lei medesima nell'occasione di formar il processo della chiesa Quinqueclesiense et di quella di Zagabria.” Scipione Borghese bíboros nepos Placido de Mara nunciushoz, Róma, 1613. máj. 4. ASV, Segreteria di Stato, Germania, vol. 443, fol. 175r.

Barberini-korszakban, hanem mindvégig nehézkes maradt.⁵ Az egyházmegyék csupán királyi kinevezés, (birtok)adományozás alapján történő kormányzásának gyakorisága pedig nagyban hozzájárult a magyar államegyházi szisztéma erősödéséhez.

Az összetett kuriális ügymenetnek ugyanis számos részilletéke volt, amelyeket még az egyszerűsített, annátamentes eljárást jelentő, úgynevezett „titkos út” (*via secreta*) során sem lehetett maradéktalanul kiküszöbölni, a pallium esetében pedig mindig teljes egészében megfizetendők voltak. A népes kúriai tisztviselőserég járandóságát részben ezekből a közvetlenül az ő zsebükből kikötő kisebb *taxákból* fedezték. Esetleges elengedésük az intézményi működőképességet veszélyeztetve feszültséget okozott volna a pápai udvaron belül. Ráadásul az ilyen teljesen díjmentes ügyek könnyen „elfelejtődhetnek” intéződni.⁶

Egészen pontosan mindeddig nem lehetett tudni, hogy összességében és minden részlemében milyen tételekből is álltak össze ezek a „taksák”. Egyedül azt valószínűsíthettük, hogy végösszegük nem lehetett csekély, hiszen – hogy csak az abszolút csúcstartót említsük – az exgermanikus Draskovich György győri püspök felvállalva számos kritikát, támadást, aligha kormányozta volna Győrt 15 éven keresztül pápai bullák nélkül 1650-ben bekövetkező haláláig. Draskovich váci címre már felszentelt püspökként a magyar epizkopátusban szokatlannak éppen nem nevezhető módon mindvégig arra várt, hogy csak a karrierje végállomásául óhajtott esztergomi vagy kalocsai érsekség bulláiért fizessen majd. Ez esetben hiába.⁷

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy minden részletre kiterjedő kimutatás a kuriális ügymenet fázisairól egy metropolitai szék esetében ránk maradt, így nemcsak a pápai províziós, szentelési bullák, hanem a pallium adományozásának elemei és költségei is pontosan rekonstruálhatóvá válhatnak. Szorosabban vett témánk, problémafelvetésünk szempontjából tulajdonképpen lényegtelen, hogy a minuciózus történeti adatelemzés épp Pázmány Péter esetében válik lehetővé. A tör-

⁵ Minderre lásd leginkább például FRAKNÓI 1895, valamint TUSOR 2002, TUSOR 2005. A *via secreta* megtagadására egy példa: ASV, Archivio Concistoriale, Congregazione Concistoriale, Atti, vol. 1640–1643, decr. 1643. jún. 18. (fol. 668–669 és 798r–799v).

⁶ Az annátára, pontosabban *servitium communé*ra és az egyéb tételekre (általánosságban): TUSOR 2004a, 101–104.

⁷ A kalocsai székbe Draskovich helyett 1649. február 1-jén kinevezett Püsky János 1650. február 14-én bulláit, június 27-én palliumát is megkapta, tehát mindössze egy-másfél évet igényelt kánoni kötelmeinek a teljesítése. TUSOR 2012a.

téneti Pázmány-kutatás és az érdeklődő olvasó szempontjából azonban nyilván nem az.

Pázmány Péter részadatok szintjén megismerhető kánoni intézménye az esztergomi érsekségben a jogi, kánonjogi és egyéb problémák⁸ nélkül is összetett, soktényezős folyamat volt. A prágai udvar (kinevezés), a bécsi nunciatura (kánoni kivizsgálás lefolytatása), az Államtitkárság és bíboros protektorátus részvétele (római szakasz irányítása) rutinszerűnek mondható.⁹ Az igazán bonyolulttá csak a kuriális fázisban váló pápai megerősítési procedúrát valamelyest egyszerűsítette, hogy a bonyolításban elsődlegesen illetékes megbízott (ágens) és az – eljárás során esetlegesen adódó nehézségektől függően – több-kevesebb feladattal bíró császári követ Niccolò Ridolfi ideiglenes ügyvivő személyében azonos volt.¹⁰ Ágens szerepe egyébként nem korlátozódott kizárólag technikai feladatokra: Thurzó György nádor halála után Pázmány például rajta keresztül tájékoztatta az Államtitkárságot elképzeléseiről a kialakult politikai helyzetben.¹¹ A domonkos szerzetesnek bőven akadt feladata az egyes részlépések megtételének szervezésében, sürgetésében, finanszírozásában. Az egyes feladatok sorrendjét, elvégzését, a kifizetett összegeket az általa készített és ránk maradt jegyzék segítségével követhetjük nyomon.¹²

A költségek annak ellenére is jelentősek voltak, hogy a könnyített – de még így is elég összetett – ügymenetet jelentő *per viam secretam* expedíció a legkomolyabb summa, az annáta (pontosabban *servitium commune*)

⁸ Vö. TUSOR 2013.

⁹ Vö. Consistorialia, XX–XXVIII.

¹⁰ Az *institutio canonica* folyamatának teljesebb, részletesebb ismertetése a vonatkozó fogalmakéval: TUSOR 2004a, 222–227., az alkalmazásra kerülő, már fentebb is említett „titkos útra”: 182–184. Az ágensek szerepére részletesebben: TUSOR 2012b.

¹¹ HANUY I. nr. 56. A később domonkos generálissá emelkedő Ridolfi atya személye nem érdektelen. 1622–1629 között a pápai Szent Palota magisztereként ő engedélyezte Galilei *Saggiatoréjának* megjelenését, valamint Tommaso Campanella kérelmetlen ellenfele volt. PAGANO 2009, LXXVII.

¹² Közlését levéltári lelőhelyének megjelölésével lásd írásunk végén. Pontos jelzet nélkül említi FRAKNÓI 1868, 237–238. és őutána HANUY I. 94. (jegyzetben). – Szerzője logikai úton is azonosítható, ilyen összeállítást kizárólag a bullaspedíció intézője készíthetett. Erre bizonyítékot találunk, egy ugyanilyen elrendezésű, azonos kéztől származó kimutatást 1619 körülről: „Lista di creditori del s. Niccolò Ridolfi”. AGOP, IV. 78b (Epistularium N. Ridolfi), fol. 73rv. – Az 1616. évi fizetési kimutatásokat az utód Lósy megerősítéskor elővették, és e bizonyítékokra hivatkozva igyekeztek elérni, hogy a szubdiakónusoknak ezúttal is 100 dukátot fizessenek a követelt 200 helyett. A Lósy érdekében készített kérvény: BAV, Barberiniani Latini, vol. 6894, fol. 45r–46v.

elengedését jelentette, ami 4000 aranydukátot tett volna ki.¹³ Az ügyet a Bíborosi Kollégium szintjén kézben tartó protektor ugyancsak lemondott a neki járó illetékről, ez 600 dénár megtakarítás volt Pázmánynak.¹⁴ Franz von Dietrichstein, Magyarország és az örökös tartományok bíboros protektora¹⁵ nem tartott igényt az úgynevezett *propinára*, római auditora, Giacomo Olivieri hiába biztatta az ellenkezőjére. Niccolò Ridolfinak a költség-kimutatási jegyzék elején található értelmezése szerint a *per viam secretam* eljárás, azaz a pápa által gyakorolt kegy¹⁶ az annátával egyetemben egyébként is eleve kizárta e protektori illeték megfizetését. Következésképpen Olivieri ez esetben minden valószínűség szerint ingyen végezte munkáját. Vele ellentétben a kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvet ellenőrző és kivonatoló, azaz a pápának és a bíborosoknak szóló összefoglalót (*memoriale praeconisationis/propositionis consistorialis*)¹⁷ elkészítő Albertini doktor (ő a távollévő Dietrichsteint helyettesítő Pietro Aldobrandini viceprotektor¹⁸ ügyhallgatója volt) 10 aranyscudót (*Scudo d'Oro = ScO*) és 10 *giuliót* kapott (= g), segédje 5 g-t. A Pázmányról és egyházmegyéjéről szóló iromány másolatainak elkészítése, majd kiosztásuk összes költsége

¹³ Nemcsak a Ridolfi-féle kimutatás, hanem a modern szakirodalom szerint is: HC IV. 322.

¹⁴ Lásd jelentéseit: MZA, Rodiny Archiv Dietrichštejnů, Korrespondence Kardinála Františka Dietrichštejna, kart. 438, s.f és fol. 167r, 170r–171v. – Olivieri hozzávetőleg 1600 (1608?)–1630 között, haláláig ágensként és protektori auditorként képviselte a kardinális ügyeit a Kúriánál. Vö. PARMA 2008, 351., MEYER 1915, 19., nr. 39.

¹⁵ Franz Seraph von Dietrichsetein (†1636) 1599-től bíboros, 1600-tól olmützi püspök. Modern életrajza: BALCÁREK 1990. Dietrichstein 1603–1634 között volt Magyarország és az örökös tartományok protektora. WODKA 1938, 64–65. – A magyar bíboros protektorátusra: TUSOR 2004b.

¹⁶ Az uralkodó prezentációs, a kedvezményes ügymenetet is kérő („petitam confirmationem et pallium gratis et absque alicuius annatae solutione eidem archiepiscopo benigne impertiri et concedere”) levelei a pápához, a Szent Kollégiumhoz, a bíboros neposhoz és a protektorhoz a kinevezés napján, 1616. szeptember 28-án keltek. PL AEV, nr. 134/5, fol. 1–7. Melchior Klesl bíboros és Pázmány október 3-án és 5-én kérte ugyanezt. Kiadva: LUKÁCS 1987, 197–267., Dokumentumok, nr. 19–20. V. Pál kedvező válasza október 22-én keltek. ASV, Armarium XLV, vol. 15, fol. 153r–155v. Lásd még Dietrichstein leveleit V. Pálhoz és neposához (Prága, 1616. okt. 22.): BAV, Boncompagni e Ludovisi, vol. E 16, fol. 124rv és 126rv.

¹⁷ Kiadva: LUKÁCS 1987, Dok., nr. 21.

¹⁸ Pietro Aldobrandini (†1621) VIII. Kelemen befolyásos neposa 1593-tól volt bíboros. Dietrichsteint mint Magyarország és az örökös tartományok viceprotektora (1612–1621) helyettesítette. WODKA 1938, 64–65. Albertini személyét mindezidáig nem sikerült közelebbről azonosítani.

40 + 10 g volt. A másolatok száma több tucatra rúgott a konzisztóriumokat akkortájt látogató kardinálisok létszámának függvényében.

A bullák kiállításának alapjául szolgáló konzisztoriális céduláért és másolataiért – ezek száma nem lehetett túl nagy, vélhetően annyi, ahány bulla kellett –, már jelentősebb összeget, 2 ScO-t és 6 g-t kellett adni, a bullák fogalmazványáért pedig még többet, 3 ScO-t és 6 g-t. Maguk a bullák – melyeket a *scrittore segreto* készített el, és ennek köszönhetően több költséges és formális, az Apostoli Datárián és az Apostoli Kancellárián végzendő szakasz elmaradt – 13 ScO-t és 13 g-t kóståltak. A hártýára írt, szépen kalligrafált szövegek a felszentelendőnek, a káptalannak, az egyházmegye papságának, híveinek, kinevezést tevő uralkodónak stb. szóltak. A majuszkulás írásmódért külön illetéket (1 ScO és 1 g) számoltak fel.

Az ólombullák díját a pápai kegy 15 ScO-ra és 23 g-re szállította le, mint ahogy Peretti bíboros vicekancellár és az utolsó ellenőrzést végző beosztottja tiszteletdíját is 20 ScO, 20 g-re, illetve 3 ScO, 3 g-re mérsékelte. A *Secretari Apostolici* testületének a jelek szerint az egyszerűsített ügymenetben is megkerülhetetlen taksája és a bullák szövegének regisztrumba iktatása jelentősebb összeg, 32 ScO és 32 g volt. A bullák papírra, jól olvasható kurrens betűkkel írt másolatának költsége elhanyagolható, mindössze 4 g. Külön kellett viszont fizetni a kedvezményes ügymenetet elrendelő mandátumért és az ennek érdekében készített kérvényért, valamint annak másolataiért (3 ScO és 6 g). A különféle egyéb memoriálékért (vélhetően a bullaspedíció most felsorolt szakaszai intézésének kérelmezésére vonatkozhattak), másolataikért, valamint a protestáns származás alól diszpenzáló bréve és az uralkodói bemutatóirat kópiáiért kereken 4 ScO-t kértek. Az elkészült bullák kiadásáért 30 ScO, 30 g-t számoltak fel a római udvarban.

A végösszeg 136 ScO és 206 g lett, ami 20 (ezüst)scudo (*scudo di moneta*) és 60 g egyéb, nem részletezett költséggel kiegészülve összesen és a gyakorlatban ténylegesen használt ezüstpénzben számolva 204 scudo és 20 g-ra növekedett.

A rekonstrukció alapját képező, Niccolò Ridolfi által készített kimutatóra Pázmány saját kezével írta rá, miszerint „Rómából írt levelek” arról tudósították, hogy ha V. Pál pápa nem adja beleegyezését *per viam secretam* eljárásba, az összes kiadás (apostoli kamarai) 8200 dukát körül alakult volna. Ez a megjegyzés nem igazán érthető. Hiszen az iratexpediálási taxa – ahogy becsüljük – legalább felerészt kifizetésre került, az annáta 4000 dukátra, a protektori *propina* pedig 600 dénár-ra rúgott, legalábbis Olivieri szerint, amit mi egyébként kissé sokallunk. A végösszeg minden-

estre nem, vagy alig haladhatta volna meg az 5000 dukátot, ami szintén nem csekély összeg. Ha viszont ezüst *scudó*ban és nem dukátban vesszük az összeget és hozzáadjuk a pallium megszerzésének költségeit, úgy már közelítünk a 8200 körüli summához. Valószínű is, hogy a számos folyó részkiadást is magában foglaló kalkuláció a ténylegesen használt pénz-nemben történt.¹⁹

*

A „*condonatio pallii*” összköltsége mintegy 163 ScO-ra (+ 206 g) rúgott.²⁰ Itt az összes tételt mérséklés nélkül meg kellett fizetni, ugyanis a bullákkal ellentétben nem létezett rendkívüli út.²¹ Bár kevesebb iratot kellett kiállítani, az összeg így is több lett, mint a bullák kedvezményes 136 ScO (+ 206 g) körüli végösszege.

A pallium adományozása alapvetően a Bíborosi Kollégiumhoz, illetve a konzisztóriumhoz kapcsolódott. Az előkészítő szakasz nyitányaként a konzisztoriális ügyvédek testülete a kérelem előírások szerinti megfogalmazásáért 10 ScO-t és 10 g-t kapott. Mivel metropolitai joghatósága jelvényét az új érseknek elvileg személyesen kellett volna átvennie, helyettesítéséről külön meghatalmazást kellett készíteni.²² A közjegyző, aki Olivieri

¹⁹ Vö. az átváltási árfolyamokkal egyetemben: TUSOR 2004a, 258–259. (Függelék II: Pénzek és értékek).

²⁰ Beleszámolva a brévékkel együtt iktatott kézbesítési illetéket is. Lásd alább.

²¹ Vö. TUSOR 2004a, 266. (és 327. 98. jegyz.).

²² Egy ilyen meghatalmazás, mégpedig Pethe Márton kalocsai érsek számára: BAV, Vaticani Latini, vol. 12 337 (ASV, Miscellanea [Armadi I-XV], Armadio XII, vol. 85), fol. 129rv (*Una autorizzazione del 20 aprile 1600*). A közhitelű dokumentum tanúsítja, hogy Pethe, miután Kutassy János esztergomi érseki kinevezése után kalocsai érsek lett, „suum verum, certum, legitimum ac indubitatum procuratorem, actorem, factorem et negotiorum suorum infrascriptorum gestorem ac nuncium specialem et generalem, ita tamen, quod specialitas generalitati non deroget, nec e contra videlicet reverendum virum dominum Franciscum Diotalevium, praepositum de Saagh, Romanam curiam ex ablegatione eiusdem constituentis sequentem absentem, tanquam praesentem, solum, insolidum, ad ipsius reverendissimi constituentis nomine et pro eo in Romana curia praedicta a sanctissimo domino nostro pontifice maximo, si de metropolitana ecclesia praedicta eidem reverendissimo domino constituenti providere ipsumque illi in archiepiscopatu praeficere et pastorem placuerit, provisionem ipsum petendum, impetrandum et obtinendum literasque apostolicas super eadem provisione et illius occasione quovismodo necessarias per cancellariam, cameram, sive per viam secretam aut alias expediendum et expediri faciendum ac propterea post obtentam provisionem huiusmodi pallium de corpore beati Petri apostoli sumptum metropolitanas ecclesias obtinentibus concedi solitum, et in quo est plenitudo pontificalis officii, per quempiam

lovag házához ment és a szükséges iratot megformálta, mindössze 9 g honoráriumra volt jogosult. Csak találgatni tudjuk, hogy Olivieri miért játszott szerepet az *instrumentum substitutionis* elkészítésében. Elképzelhető, hogy hivatalos közreműködésére volt szükség, hiszen – mint mondtuk – az egész ügymenet elsődlegesen a Szent Kollégiumhoz kötődött. Márpedig azon belül a magyarországi egyházmegyék, így az esztergomi érsekség „pártfogolása” Magyarország és az örökös tartományok bíboros protektorátusához tartozott hivatalosan, és e részmozzanat terén nem volt szükség a viceprotektor bevonására. Vagy talán csak tanúskodnia kellett a megbízatás hitelessége felől, esetleg ő lett a hivatalos helyettesítő, például mivel a tényleges ügyintéző Ridolfi valamilyen oknál fogva nem lehetett.²³

A pallium adományozásának hitelesítése után, amelyet Mons. Capelletti végzett²⁴ (1 ScO, 1 g), került sor a legnagyobb összegű kiadásra. A „szub-

---

ex advocatis consistorialibus a sanctitate sua in consistorio instanter, instantius et instantissime similiter petendum et obtinendum. Illud quoque ex manibus illustrissimi et reverendissimi cardinalis diaconi, cui illud tradere contigerit, cum ea, qua decet reverentia, humilitate et devotione recipiendum et pertractandum, ut eidem procuratori consituto invinctum fuerit asportandum. Unum quoque procuratorem loco sui, cum simili aut limitata potestate substituendum eumque revocari et onus procurationis huiusmodi in se reassumendum toties quoties opus fuerit et ipsi videbitur expedire, praesenti procuratorio nihilominus in suo robore duraturo.” A tanúk Felnémethy Máté, Thuri Ferenc, Zelenffi Mátyás voltak, a közjegyző Bluem György (három virág a jele), őt a pozsonyi káptalan jegyzője, Gudoczy Márton ellenjegyzete (a káptalan papírfelzetes pecsétjével lepecsételve).

²³ A közhitelű okiratot tehát vagy Ridolfi (a püspöki ágens Diotalevi előző jegyzetbeli példájából leginkább ez a valószínű), vagy Olivieri nevére, esetleg az ő közreműködésével a főpapi jelvényt Pázmányhoz eljuttató Derlayére állították ki. (Utóbbira lásd alább.) – Mivel a palliumot elvileg személyesen kellett kérnie, ill. átvennie Rómában az új metropolitának, a hiteles helyettesítő, megbízó okirat kiállítása (vö. az előző jegyzetet) megkerülhetetlen mozzanat volt. 1668-ban, Pázmány harmadik utóda, Szelepchény György esetében ez hiányzott, és rendkívüli pápai intézkedésre volt szükség a közelgő királynékoronázás ürügyén: „Postremo eadem sanctitas sua concessit pallium de corpore Beati Petri sumptum electo Strigoniensi. Sed quia non aderat mandatum procurae, quod est necessarium et vaget tempus coronandae in reginam Hungariae serenissimam uxorem Caesaris, quae ceremonia peragenda est a Strigoniensi archiepiscopo, appositum fuit decretum, quod statim ac nuntium acceperit concessionis palli, ratificare debeat petitionem, quae ipsius nomine facta fuit et litteras ad sanctitatem suam scribere gratias agentes, ita tamen, ut ante litterarum scriptionem pallio uti potest, quod est singulare.” Az 1668. január 16-án, a Quirinálban tartott konzisztórium aktája: ASV, Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 21, fol. 185v.

²⁴ Őt sokáig nem tudtuk azonosítani, a Szent Kollégium klerikusai között nem találtuk. HC IV. 59–60. Személyére a legfrissebb nemzetközi irodalom viszont már megfelelő támpontot nyújt. Martino Capelletti (1544–1622), rieti patrícius családból származott,

diakónusok” 100 ScO-t és 100 g-t vehettek fel. Őket feltételesen a Lateráni és a Szent Péter-bazilikában liturgikus funkciókat ellátó hat „*subidaconi palatini*”-vel azonosítjuk.²⁵ Miért kaphatták ezt a jelentősebb summát? Tudjuk, a pallium a Szent Ágnes napján, január 21-én megáldott bárányok gyapjából készült, majd Szent Péter és Pál ünnepének vigíliáján, az esti második vesperás után szentelték meg őket. A keresztekkel átszőtt válszalagokat ezután egy kazettában Szent Péter sírja felett őrizték.²⁶ A hat szubdiakónus talán ennek az őrzésnek szimbolikus feladatát láthatta el.

A következő szakaszt az adományozó okiratok kiállítása képezte az előkészítő dokumentumok alapján. Fogalmazványuk, vélhetően tájékoztatásra, ellenőrzésre szolgáló kiosztásuk és a minden bizonnyal ebben ténykedő két beosztott tisztviselő (*sostituti*) közreműködése 4 + 2 ScO-ba és 4 + 2 g-ba került. A kancelláriai–datáriai szakasz ezúttal hosszadalmasabb volt. A két vonatkozó bulla és a pallium átvételekor leteendő eskü tisztázatának elkészítése²⁷ és egy másik adományozási formula kiállíttatása, illetve a majuszkulás írásmód illetékének lerovása után (3 + 1 ScO és 3 + 1 g) külön kellett fizetni a jórészt jelképes munkavégzésért az írkokoknak, továbbá az abbreviátorok kollégiumának az első ellenőrzésért (*pro prima visione*), az „apostoli titkárok” testületének, az iratok hivatalokon belüli és közötti mozgatásáért felelős „speditőröknek” (*spedizioneri apostolici*, akiket *ianizeri*-nek is hívtak), az újabb ellenőrzésért és az őrzés jogdíjáért, majd magáért az ólomért (9 ScO, 22 g).

A harmadik, záró részt a pallium ünnepélyes átadása jelentette. Pázmányt vélhetően Ridolfi vagy Olivieri, netalán az a Heinrich Derlaye

---

Felice Peretti, a későbbi V. Sixtus auditoraként kezdte pályáját, ekkorra már mindkét *Signatura* referendáriusa, a *Consulta* prelátusa, valamint Montalto bíboros vicekancellár titkára. 1605–1618 között ő írta alá a konzisztoriális aktákat, amelyek alapján a Brévetitkárságon elkészítették a konzisztoriális cédulákat a bullák kiállítására. REINHARD 2009. Vagyis a pallium adományozásának forrásunkban említett hitelesítése a vonatkozó konzisztórium ülés aktájának aláírása volt.

²⁵ BOUX 1859, 44–45. Feltételezésünket megerősíti, hogy Francesco Barberini az utód Lósy Imre palliumával foglalkozó – hosszas és méltatlankodó – jegyzékében „subdiaconi apostolici”-ről szól, akik aligha lehettek mások. Malatesta Baglionihoz, Róma, 1637. szept. 5. BAV, Barb. Lat., vol. 7072, fol. 44r–45v.

²⁶ Minderre és a pallium kialakulására, jelentésére: ERDŐ 1991, 247. Lásd bővebb szócikkét a *Katolikus Lexikonban* is.

²⁷ Kiadása érseki szentelési esküjével együtt – utóbbi nem szerepel egyik költségkimutatásban sem, hacsak nem ezt a szintén majuszkulás iratot kell érteni a „másik adományozási formula alatt” – átírásban és facsimilében: HANUY I. nr. 59–60., függelék nr. 7–8. – Már Galla Ferenc felfigyelt arra, hogy ezek az iratok nem a Pázmány által aláírt és Rómába küldött példányok. GALLA 1936, 20., 5. jegyz.

mainzi prépost (*Provost von St. Moritz zu Mainz*)²⁸ képviselte a szertartáson, aki később személyesen juttatta el hozzá a metropolitai joghatóság jelvényét. A pápai ceremóniamester, a palliumot hagyomány szerint átadó protodiakónus bíboros²⁹ káplánjai, lovászhajói, a ceremóniamester segítői, a mellette működő szubdiakónusok 22 ScO és 22 g-t kaptak.

A pallium adományozásának kimutatásait tartalmazó irat vége az egyéb elnyert pápai kegyekért (*aliis diversis gratiis*) fizetett tételeket tartalmazza. Az úgynevezett diszpenzációs brévéért – egészen konkrétan azért, hogy a protestáns származás „defektusáról” ne tétessék említés a bullákban – 27 ScO-t és 22 g-t, a különféle (szentelési stb.) fakultásokat megadó brévéért 22 ScO-t és szintén 22 g-t kellett fizetni. A Brévetitkárság egyik *sostitutója* – aki az iratokat elkészítette – honoráriumként 1 ScO, 1-g-t tehetett erszényébe. A halászgyűrűvel készített két pecsétért csupán 40 g-t kértek. Mindez mintegy 50 ScO-t tett ki. Ridolfi ágens legvégül egybeszámolta a pallium és a brévék kiadásának/átvételének illetékét (15 ScO, 15 g, ezt mi a pallium költségeihez számoltuk hozzá).

*

A bullákra és a palliumra fordított összes kiadás – ezüst *scudo*-ra átszámítva – 519 *scudo* és 91 g volt. A vélhetően a császári diplomácia csatornáin még októberben fedezetként átküldött 462 *scudo* és 91 g kevésnek bizonyult. Ridolfi gondosan feltüntette, hogy ezért 57 *scudo* 11 g-t neki kellett hiteleznie. Ezt pótlólag még megtoldotta a ceremóniamester helyettesének juttatott 1 *scudo*-val, amit a palliumot hitelesítő iratért (*instrumentum pallii*), illetve azzal a 35 g-val, amit a pallium szállítására vett dobozért és azért a vörös gyapjuszövetért fizetett, amibe a dobozt becsomagolta. Pázmány átmeneti és vélhetően rövid úton rendezett római adóssága így tehát 58 *scudo* 46 g-t tett ki. A költségeket megnövelte még a szállítást végző Derlayének a primás sajátkezű feljegyzése szerint adományozott 100 magyar arany is.³⁰

²⁸ Vö. HORMAYR X. 124–125. (Zweite Abteilung: Berühmte Oesterreicher. XIX: Wolfgang Lazius. XX: Cardinal Pazman, 115–131.)

²⁹ Ő hirdeti ki az új pápa nevét a megválasztása után és ő koronázza meg. Ekkor vélhetően Alessandro Peretti vicekancellár volt még, vagy Andrea Peretti, akit olykor Alessandro helyettesített. HC IV. 5–57., passim.

³⁰ Pusztán érdekességként jegyezzük meg, hogy Pázmánynak pályája végén ismét támadtak konzisztoriális fizetési kötelezettségei, igaz, nem érsekként, hanem bíborosként. Bullában megerősített hagyomány szerint hagyatékából a konzisztórium titkára,

Nem találunk rá magyarázatot, hogy a két (a protestáns származás alól diszpenzáló, illetve a szokásos szentelési fakultásokat tartalmazó) bréve³¹ kiállítása miatt a pallium költségeivel együtt került elszámolásra és miért nem a bullákéival – ahová viszont a diszpenzációs bréve másolatának díját bekönyvelték. Arra vonatkozólag sem rendelkezünk támponttal, hogy a bullákat és az említett brévemásolatot esetleg előbb eljuttatták-e Pázmányhoz, vagy ezeket is a palliumot hozó Derlaye szállította Pozsonyba, Nagyszombatba. Csupán a külön könyvelésből valószínűsíthetjük, hogy az üggyöntő november 28-ai konzisztórium napjára datált bullákat, amelyek elméletileg már akkor készen lehettek, amikor december 19-én a pallium adományozása a titkos konzisztórium elé került, korábban útnak indították, talán a császári diplomácia postájával.

* * *

A kurrens kánonjogi szabályozás szerint a püspökhöz méltó megélhetés biztosításának minimuma évi 200 arany volt. Ha ennek meglétét nem sikerült igazolni, Rómában kivétel nélkül leállították a megerősítési procedúrát.³² A magyar püspökök tehát, amikor „trükköztek” bulláik megszerzésével, mintegy másfél éves minimális megélhetésüknek megfelelő összeget takarítottak meg. Másként fogalmazva: ilyen mértékű nemzeti jövedelem Itáliába áramlását hiúsították meg.

---

klerikusa, számvevője és ceremonáriusai („ministri aliquot huius Palatii, quales sunt ceremoniarii, secretarius, clericus et computista consistorii, secundum iura et privilegia sua antiqua”) összesen 125 kamarai aranyra voltak jogosultak. Kérésükre ezt Muzio Vitelleschi jezsuita generális Forró György nagyszombati rektor révén igyekezett megszerezni Pázmány végrendeletének végrehajtóitól. Többszöri fellépése, a vonatkozó pápai irat megküldése és annak felemlítése, hogy a nem fizetés hátráltatja az utód Lósy palliumának megadását, nem biztos, hogy sikerrel járt. Levelei Róma, 1637. ápr. 25., okt. 10. és 1638. jan. 30. ARSI, Austria, 5 I, p. 263. 309. 343., OSZKK, Fond 366, Ms. 364, fol. 212. 220. 224. Lásd még a generális 1637. november 25-i levelének eredetijét. MNL OL E 152, Collegium Tyrnaviense, Registrata, fasc. 21, nr. 10. (103. cs., 39. fol.).

³¹ Előbbi utoljára kiadva: HANUY I. 780–781. Utóbbi fogalmazványának lelőhelye: ASV, Segreteria dei Brevi, Registra, vol. 543, fol. 333rv, 348v.

³² Vö. például ASV, Arch. Concist., Congr. Concist., Atti, vol. 1643–1645, fol. 189r–190v.

Forrásközlés

Róma, 1616. december

**Pázmány Péter esztergomi érseki bulláinak
és palliumának római költségei**

[N. Ridolfi] római ideiglenes császári ügyvivő, Pázmány ágensének tételes kimutatása a pápai bullák, a pallium, a diszpenzáció és fakultások megszerzésének különféle kiadásairól
(Prímási Levéltár, Archivum Ecclesiasticum Vetus, nr. 170., eredeti)

^aSumma expensarum in bullas et pallium^a

Exposita pro expeditione ecclesiae Strigoniensis taxatae in libris camerae apostolicae ad ducatos 4/M, sed vigore motus proprii sanctissimi domini nostri papae de expediendis gratis facta via secreta nomine illustrissimi et reverendissimi domini Petri Pasman a Caesarea maiestate uti rege Hungariae praesentati

Primo pro propina illustrissimi domini cardinalis Aldobrandini nomine illustrissimi domini cardinalis Dietrichstain regni Hungariae et aliorum statuum augustissimae domus Austriacae protectoris proponentis, cui competebant sexcenti ducati, etsi expediretur via secreta, ex quo propina non solet reduci

^b₴^{oro} – iulii –

Pro iuribus domini doctoris Albertini, qui processum revidit et memoriale pontifici et cardinalibus super statu dictae ecclesiae ac qualitatibus praefati illustrissimi domini promovendi porrigendum confecit

	₴ ^{oro} 10	iulii 10
Amanuensis eiusdem domini Albertini	₴ ^{oro} –	iulii 5
Pro copiis memorialium praefatorum	₴ ^{oro} –	iulii 40
Pro distributione eorundem memorialium	₴ ^{oro} –	iulii 10
Pro confectione cedulae et diversis copiis	₴ ^{oro} 2	iulii 6
Pro minuta bullarum	₴ ^{oro} 3	iulii 3
Pro scriptura earundem bullarum scriptori secreto	₴ ^{oro} 13	iulii 13
Pro maiusculis litteris	₴ ^{oro} 1	iulii 1
Pro plumbo in totum attenta gratia	₴ ^{oro} 15	iulii 23
Pro iuribus illustrissimi domini cardinalis summistae ³³		
attenta gratia	₴ ^{oro} 20	iulii 20

³³ A 'cardinalis summista' a bíboros vicekancellárok kevésbé ismert tisztségét jelöli, amire a vicenkancellárral együtt, de külön bullában kapták kinevezésüket, és eredetileg

Substituto eiusdem illustrissimi domini cardinalis summistae pro auscultatura et regalibus	¥ ^{oro} 3	iulii 3
Pro iuribus secretariorum et registratura bullarum	¥ ^{oro} 32	iulii 32
Pro copia bullarum	¥ ^{oro} –	iulii 4
Pro mandato expediendi gratis illius expeditione memorialibus ideo datis et diversis copiis	¥ ^{oro} 3	iulii 6
Pro confectione diversorum memorialium, copiis illorum ac brevis dispensationis suprafati illustrissimi domini necnon nominationis imperatoris	¥ ^{oro} 4	iulii –
Pro honorario assignato illi, qui litteras praefatae ecclesiae expedivit	¥ ^{oro} 30	iulii 30
Fanno in tutto	¥ ^{oro} 136	iulii 206
Reducta sunt auri 136 ad rationem 13 iuliorum dimidio		
pro scuto faciunt scuta monetae	¥ ^{ta} 183	iulii 60
Et cum 20 aliis scutis monetae et iulii 60 faciunt ^d	¥ ^{ta} 204	iulii 20

^eEx litteris Romanis constat exponi debuisse ducatos 8200, si gratia non esset facta.^e

^{a-a} Pázmány s.k. ^b Föléje írva Pázmány s.k.: 'scuta aurea'. ^c Utána írva Pázmány s.k.: 'scuta aurea'. ^d Utána írva Pázmány s.k.: 'scuta'. ^{e-e} Pázmány s.k. és áthúzva.

Sequuntur exposita pro pallio concessio illustrissimo
et reverendissimo domino Petro archiepiscopo Strigoniensi
et aliis diversis gratiis etc.

Primo: advocatis consistorialibus pro petitione	a¥ ^{oro} 10	iulii 10
Notario, qui accessit aedes domini equitis Olivierÿ, et confecit instrumentum substitutionis	¥ ^{oro} –	iulii 9
Reverendissimo domino Capelletto pro fide concessionis pallii	¥ ^{oro} 1	iulii 1
Subdiaconis	¥ ^{oro} 100	iulii 100
Pro minuta et distributione	¥ ^{oro} 4	iulii 4
Duobus substitutis	¥ ^{oro} 2	iulii 2
Scriptura duarum bullarum et formulae iuramenti pro pallio et alterius formulae dandi pallium	¥ ^{oro} 3	iulii 3

a *per viam Cameram* történő bullaexpedíciók felügyeletét jelentette. A röviden csak *summistának* nevezett *ministere* avagy *substitutusa* feladata volt az összes bulla utolsó ellenőrzése („Visa N.N.” formulával) a lepecsételés után és a regisztrálás előtt. Boux 1859, 271. Vö. PETRA 1705 és TUSOR 2004a, 183. is.

Pro maiusculis litteris	¥ ^{oro} 1	iulii 1
Scriptoribus pro regalibus	¥ ^{oro} –	iulii 4
Abbreviatoribus pro prima visione in utraque bulla	¥ ^{oro} –	iulii 2
Secretariis	¥ ^{oro} 1	iulii 1
Janizeris	¥ ^{oro} 1	iulii 3
Pro auscultatura bullarum et regalibus custodis	¥ ^{oro} –	iulii 6
Pro plumbo	¥ ^{oro} 3	iulii 3
Magistris ceremoniarum pontificis	¥ ^{oro} 16	iulii 16
Cappellanis cardinalis dantis pallium	¥ ^{oro} 4	iulii –
Parafrenariis eiusdem	¥ ^{oro} 2	iulii –
Famuli magistri ceremoniarum et subdiaconi	¥ ^{oro} –	iulii 6
Pro brevi dispensationis, ut non obstante defectu etc. promoveri posset ad ecclesiam Strigoniensem, et quod non teneretur facere mentionem huiusmodi defectus in litteris	¥ ^{oro} 27	iulii 22
Pro brevi facultatum eiusdem illustrissimi	¥ ^{oro} 22	iulii 22
Uni ex substitutis in secreteria brevium pro honorario	¥ ^{oro} 1	iulii 1
Pro confectione duorum sigillorum	¥ ^{oro} 0	iulii 40
Pro honorario ratione expeditionis pallii et brevium supradictorum	¥ ^{oro} 15	iulii 15
Fanno	¥ ^{oro} 213	iulii 271

Reducta supradicta scuta 231 auri ad rationem tredecim iuliorum et iulii 5½ pro scuto faciunt scuta monetae 288 iulii 61 et cum supradictis 27 scutis monetae et iulii 10 et summa alterius lateris facit summa summarum

¥^{ta} 519 iulii 91

^b Illi, qui pallium detulit, donavi Vngaricos centum^b

Ad quorum computum accepi scuta monetae	¥ ^{ta} 462	iulii 91
Et sic remaneo creditor salvo iustiori calculo	¥ ^{ta} 57	iulii 11
Item substituto magistri ceremoniarum pro instrumento pallii	¥ ^{ta} 1	iulii –
Pro scatula ad impondendum pallium et una particula ex bisso rubro ad involvendum	¥ ^{ta} –	iulii 35
Et sic remaneo creditor salvo iustiori calculo	¥ ^{ta} 58	iulii 46

^a Föléje írva Pázmány s.k.: 'scuta aurea'. ^{b-b} Pázmány s.k. Az utána írott sorok ('Ad quorum computum...') Pázmány s.k. négyszer átlósan áthúzza.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

AGOP	Archivio Generale dell'Ordine dei Predicatori (Roma)
ARSI	Archivum Romanum Societatis Iesu (Roma)
ASV	Archivio Segreto Vaticano (Città del Vaticano)
BAV	Biblioteca Apostolica Vaticana (Città del Vaticano)
MNL OL E 152	Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Acta Iesuitica
MZA	Moravský Zemský Archiv v Brně (Brno)
OSZKK	
PL AEV	Prímási Levéltár (Esztergom), Archivum Ecclesiasticum Vetus

Kiadott források és szakirodalom

BALCÁREK 1990	Pavel BALCÁREK: <i>Kardinál František z Dietrichštejna</i> . Kroměříž, 1990.
BOUX 1859	D. BOUX: <i>Tractatus de Curia Romana, de cardinalibus, Romanis congregationibus, legatis, nuntiis, vicariis et protonotariis apostolicis</i> . Parisiis, 1859.
Consistorialia	<i>Consistorialia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1426–1605)</i> . Kiad. TUSOR Péter, NEMES Gábor. Budapest–Róma, 2011 (Collectanea Vaticana Hungariae I/7).
ERDŐ 1991	ERDŐ Péter: <i>Egyházjog</i> . 1. kiad. Budapest, 1991.
FRAKNÓI 1868	FRANKL (FRAKNÓI) Vilmos: <i>Pázmány Péter és kora</i> . I. (1570–1621) Pest, 1868.
FRAKNÓI 1895	FRAKNÓI Vilmos: <i>A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig</i> . Budapest, 1895.
FRAKNÓI 1899	FRAKNÓI Vilmos: <i>Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez</i> . Budapest, 1899.

- FRAKNÓI 1901–1903   FRAKNÓI Vilmos: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szentszékkal*. I–III. Budapest, 1901–1903.
- GALLA 1936   *Petri Card. Pázmány Archiepiscopi Strigonien-sis epistolae ineditae. Harminckilenc kiadatlan Pázmány-levél*. Kiad. GALLA Ferenc. Vác, 1936 (Olaszországi Magyar Oklevéltár).
- GALLA 1941   GALLA Ferenc: Simándi István választott erdélyi püspök pápai kinevezésének ügye. In: *Notter Antal Emlékkönyv. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről*. Szerk. ANGYAL Pál, BARANYAY Jusztin, MÓRA Mihály. Budapest, 1941, 561–587.
- HANUY I   *Pázmány Péter összegyűjtött levelei*. I. 1601–1628. S. a. r. HANUY Ferenc. Budapest, 1910.
- HC IV   *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi, sive summorum pontificum, S.R.E. cardinalium, ecclesiarum antistitutum series*. IV. 1592–1667. Ed. Patricius GAUCHAT. Monasterii, 1935.
- HORMAYR X   Joseph HORMAYR zu Hortenburg: *Oesterreichischer Plutarch, oder Leben und Bildnisse aller Regenten und berühmtesten Freiherren, Staatsmänner, Gelerhten und Künstler des österreichischen Kaiserstaates*. X. Wien, 1807.
- L’Inquisizione   *L’Inquisizione. Atti del Simposio internazionale (Città del Vaticano, 29–31 ottobre 1998)*. A cura di Agostino BORROMEO. Città del Vaticano, 2003 (Studi e Testi 417).
- JAKAB 1944   JAKAB Antal: *Az erdélyi római katolikus püspöki szék betöltésének vitája a 17. században*. Kolozsvár, 1944 (Erdélyi Tudományos Füzetek 172.).
- JAMME–PONCET 2005   *Offices et papauté (XIVe–XVIIe siècle). Charges, hommes, destines*. Éd. par Armand JAMME, Olivier PONCET. Rome, 2005 (Collection de l’École Française de Rome 334.).
- LUKÁCS 1987   LUKÁCS László: Jezsuita maradt-e Pázmány mint érsek? In: *Pázmány Péter emlékezete. Halálának 350. évfordulójára*. Szerk. LUKÁCS László, SZABÓ Ferenc. Róma, 1987.

- MEYER 1915 *Die Prager Nuntiatur des Giovanni Stefano Ferreri und die Wiener Nuntiatur des Giacomo Serra (1603–1606)*. Hrsg. von Arnold Oskar MEYER. Berlin, 1915 (Nuntiaturberichte aus Deutschland IV/3).
- PAGANO 2009 *I documenti vaticani del processo di Galileo Galilei (1611–1741)*. A cura di Sergio PAGANO. Città del Vaticano, 2009 (Collectanea Archivi Vaticani 69).
- PARMA 2008 Tomáš PARMA: „Modernus Olomucensis dioecesis meae status”. Le visite ad limina del Francesco cardinale Dietrichstein, vescovo di Olomouc (1570–1636) e le sue relazioni sullo stato della diocesi. *Römische Historische Mitteilungen* 50(2008), 335–382.
- PETRA 1705 Vincentius PETRA: *Commentaria ad constitutiones apostolicas seu bullas singulas Summorum Pontificum*. Romae, 1705.
- REINHARD 2009 Wolfgang REINHARD: *Paul V. Borghese (1605–1621). Mikropolitische Papstgeschichte*. (Mit CD-ROM: Mitglieder und Positionen der Kurie Pauls V., ord. alph., „Capelletti”). Stuttgart, 2009 (Päpste und Papsttum 37).
- TUSOR 2002 Tusor Péter: A magyar hierarchia és a pápaság a 17. században (Problémák és fordulópontok). *Századok* 136(2002), 527–545.
- TUSOR 2004a Tusor Péter: *A barokk pápaság 1600–1700*. Budapest, 2004.
- Tusor 2004b Tusor Péter: A magyar koronabíborosi és bíborosprotektori „intézmény” kialakulása és elhatalása a XV–XVI. században. In: *Várak, templomok, ispotályok. Tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk. NEUMANN Tibor. Budapest–Piliscsaba, 2004 (Analecta mediaevalia II.), 291–310.
- TUSOR 2005 Tusor Péter: I vescovi ungheresi e Santa Sede nel Seicento (Problemi e svolte decisive). In: *Annuario dell’Accademia d’Ungheria in Roma 1998–2002*. A cura di Gyöngyi KOMLÓSSY, László CSORBA. Roma–Budapest, 2005, 138–161.

- TUSOR 2012a TUSOR Péter: Nemzeti zsinat, 1648. Katolikus rendi autonómiatörekvések a kora újkori Magyarországon. In: *Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16–20. században. Tanulmányok (Egyháztörténeti Konferencia. Pécs, 2012. december 6–7.)*. Szerk. VARGA Szabolcs. Megjelenés alatt.
- TUSOR 2012b TUSOR Péter: Gli agenti dei vescovi ungheresi nel Seicento. *Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken* 92(2012), 359–380.
- TUSOR 2013 TUSOR Péter: Egy „epizód” a magyar szentszéki kapcsolatok történetéből: Pázmány Péter esztergomi érseki kinevezése (Mikropolitikai tanulmány). (Kézirat.) Budapest, 2013.
- WODKA 1938 Joseph WODKA: *Zur Geschichte der nationalen Protektorate der Kardinäle an der römischen Kurie*. Innsbruck–Leipzig, 1938 (Publikationen des ehemaligen Österreichischen Historischen Instituts in Rom 4/I.).

Die päpstlichen Bullen und das Pallium von Péter Pázmány, Erzbischof zu Gran (1616)

Der institutionelle Hintergrund und die wichtigsten Momente für die konsistoriale Besetzung der Metropolitan- und Bischofsstühle, für die Ausstellung der bezüglichen beglaubigten Bullen und für die päpstliche Schenkung des Palliums, d.h. der Metropolitangerichtsbarkeit entstanden schon im 14–15. Jahrhundert. Dieser Akt war ein hervorgehobener Bereich des regelmäßigen Verkehrs zwischen den lokalen Kirchen und der Römischen Kurie, die sogar in der Frühen Neuzeit als ein Wegbereiter der Entwicklung des europäischen Verwaltungswesens galt. Dieses Moment der Ausübung des päpstlichen Primats war nicht ohne Spannungen, da die Anwärter durch verschiedene Gebühren belastet wurden. Diese waren einerseits die sogenannte *annata*, andererseits die zahlreichen kleineren Taxen, deren Zusammensetzung und genauer Betrag nicht einmal für die internationale Forschung ausführlicher bekannt waren. In der Veröffentlichung wird die kuriale Zahlrechnung bezüglich der Ernennung von Péter Pázmány zum Metropolitan im Jahr 1616 publiziert, und durch die Analyse der einzelnen Ansätzen wird der offizielle Dienstweg der Kurie rekonstruiert. Zur Schlussfolgerung wird festgestellt, dass die in der konsistorialen Vorgehensweise den einzelnen kurialen Amtsträgern für die verschiedenen Teilakten direkt zu zahlenden Gebühren trotz des Erlasses der *annata* insgesamt etwa anderthalbfach mehr als der damalige minimale jährliche Lebensunterhalt eines Bischofs (200 Gulden) betragen. Diese Tatsache rechtfertigt die wiederholte Verzögerung ungarischer Bischöfe bezüglich der Besorgung der päpstlichen Bulle, auch wenn ihnen gelungen ist, den Erlass der *annata* zu bekämpfen.